

Enes Karić

ISLAMSKO MIŠLJENJE NERKEZA SMAILAGIĆA*

Rezime

Na početku teksta autor iznosi osnovne podatke iz života i školovanja Nerkeza Smailagića posebno ukazujući na važnost njegovih specijalističkih studija iz savremenih političkih doktrina na *Visokoj školi za političke nauke* u Parizu i njegova izbora za predavača na predmetu *Historija političkih doktrina* na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu. Pored toga autor u tekstu prezentira Smailagićev znanstveni opus koji obuhvata sedam knjiga, sedamnaest prevedenih djela i tridesetisedam znanstvenih i stručnih članaka. Na kraju je data jedna kraća ocjena Nerkezovog opusa koji se odnosi na islam, njegova kulturna i civilizacijska ostvarenja. Svojom dvotomnom hrestomatijom *Klasična kultura islama* Smailagić, nakon dugog perioda sterilnog i mrtvog prezentiranja islama, vraća dostojanstvo islamskim naukama te afirmira njihovu univerzalnost i višedimenzionalnost.

Nerkez Smailagić je rođen u Banjoj Luci 16. novembra 1927. godine. U rodnom gradu pohađao je i završio osnovnu i srednju školu. Islamsko obrazovanje Smailagić je stekao u porodici, i u mektebima u Banjoj

* Referat saopćen na kolokvijiju održanom u Zagrebu krajem 2005. godine, posvećenom životu i djelu Nerkeza Smailagića u povodu 20-e godišnjice njegove smrti.

Luci. Od ranih dana dječastva Nerkez Smilagić je svojim talentom privukao pažnju svoje okoline. Akademik Muhamed Filipović, rođak i Nerkeзов drug još iz djetinjstva, o Nerkezu Smilagiću veli:

“Nerkez je odmah bio veoma vrijedan, discipliniran, te nadasve inteligentan i odličan u svemu. Ako je trebalo ići u školu, on je bio najbolji đak, ako je trebalo igrati lopte, on je bio najbolji igrač, ako je trebalo učiti Jasin, on je i tu bio prvi.”¹

Tokom i nakon završetka Drugog svjetskog rata Smilagić okončava svoje srednjoškolsko obrazovanje i upisuje se (1947. godine) na Pravni fakultet u Sarajevu, gdje je diplomirao 1951. godine.

Istakao se kao odličan student, te je 1951. godine na Pravnom fakultetu izabran za asistenta na predmetu Historija političkih doktrina. Tih je godina u više navrata aplicirao za dobijanje međunarodnih stipendija, a jedan takav aranžman pošao mu je za rukom već 1953. godine, kad se upućuje na specijalizaciju u Nansi (Francuska) gdje boravi šest mjeseci.

Nerkez Smilagić, željan znanja i kvalitetnog studija, opet je konkurisao za međunarodne stipendije, te je u akademskoj 1954-1955. godini boravio u Parizu kao stipendist Vlade Federativne narodne republike Jugoslavije i Vlade Francuske. U ovom je periodu Smilagić završio specijalističke studije iz savremenih političkih doktrina na Visokoj školi za političke nauke u Parizu.

Godine 1955. Nerkez Smilagić se vraća u Sarajevo, i na Pravnom fakultetu nastavlja svoju asistentsku karijeru. Smilagić je imao talenat i u pisanju, pero i pisanje su mu išli od ruke, te u ovom periodu objavljuje rasprave, članke i kraće studije uglavnom u tadašnjim bosansko-hercegovačkim društvenim časopisima. Iz ovog perioda zapažena je i Smilagićeva studija *Politička vizija Dantea Alighieria*.

Ovim je studijama, a posebno studijom *Politička vizija Dantea Alighieria*, mladi Smilagić nagovijestio da će predmet njegovog naučnog interesiranja biti pravo, politička filozofija, povijest kultura i civilizacija.

Interesiranje za filozofiju, sociologiju, političku filozofiju itd. opredijelilo je Smilagića da 1957. godine počne raditi kao asistent za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Jednako tako Nerkez Smilagić angažira se i u sklopu tadašnjih kulturnih i obrazovnih projekata. Godine 1957. bio je postavljen za direktora Radničkog

¹ Muhamed Filipović, *Pokušaj jedne duhovne biografije*, izd. “Avicena”, Sarajevo 1999., str. 38.

univerziteta u Sarajevu, i ovu dužnost obavlja gotovo dvije pune godine.

Nerkez Smailagić i narednih godina neumorno radi na polju kulture, te je u periodu od 1960. do 1962. godine direktor Narodnog pozorišta u Banjoj Luci.

Odlazak u Zagreb

Ipak, godina 1962. jeste značajna prekretnica u životu, radu i djelovanju Nerkeza Smailagića. Naime, on je (26. decembra 1962.) izabran za predavača na predmetu *Historija političkih doktrina* na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu. Zagrebačko sveučilište i grad Zagreb pružit će Nerkezu Smailagiću sve ono što nije našao u tadašnjem Sarajevu i tadašnjoj Banjoj Luci, a ponajprije veću slobodu rada i mišljenja. Smailagić je svoja glavna djela napisao i objavio u glavnom gradu Republike Hrvatske, pa i ona o islamu, kojima je dao trajan pečat u našem islamskom mišljenju u drugoj polovini XX stoljeća.

Dakle, od 1962. godine pa sve do iznenadne smrti (14. decembra 1985.), Nerkez Smailagić podaruje naučnoj javnosti jedan intenzivan i dinamičan život i ubrzo na Zagrebačkom sveučilištu stječe ugled kao jedan od njegovih vodećih profesora. Rado je viđen kao univerzitetski nastavnik, kao ugledni autor, prevodilac i publicist vrijednih knjiga s područja pravno-političkih doktrina, filozofije, kulture, civilizacije, povijesti, islamologije.

Prevodio je sa francuskog, njemačkog, engleskog i talijanskog jezika. U zapažen publicistički i urednički angažman Nerkeza Smailagića treba ubrojiti i njegovo dugogodišnje članstvo u poznatoj sarajevskoj filozofskoj biblioteci Logos, gdje je bio član redakcijskog odbora.

U nastavničkoj karijeri Nerkeza Smailagića potrebno je spomenuti i 1976. godinu, kad je doktorirao na Pravnom fakultetu u Ljubljani temom *Ideja radničke demokracije u Proudhonovu djelu*.

Napisao i preveo cijelu biblioteku

Nerkez Smailagić je napisao i preveo cijelu biblioteku. Prema bibliografiji koju je nedavno objavio njegov asistent Dimitrije Savić,² danas ugledni zagrebački izdavač, Smailagićeva biblioteka obuhvata sljedeće naslove:

² Vidi Bio-bibliografija Nerkeza Smailagića koju je priredio Dimitrije Savić (dodatak drugom svesku *Propasti Zapada* Oswalda Spenglera, Zagreb, 2000.).

KNJIGE:

1. *Politička vizija Dantea Alighieria*, izd. V. Masleša, Sarajevo 1964.
2. *Historija političkih doktrina I-II*, izd. Naprijed, Zagreb 1970.
3. *Radnička demokracija i radnička partija - Prilog problematiziranju reforme SK*, izd. Centar za aktualni politički studij, Zagreb, 1970.
4. *Klasična kultura Islama I*, vlastito izdanje, Zagreb 1973.
5. *Uvod u Kur'an*, vlastito izdanje, Zagreb 1976.
6. *Klasična kultura Islama, II*, vlastito izdanje, Zagreb 1976.
7. *Leksikon Islama*, izd. Svjetlost, Sarajevo 1990.

PRIJEVODI:

1. Vittorini, Elio, *Crveni karanfil*, izd. Džepna knjiga, Sarajevo 1957.
2. *Didro o religiji*, izd. Svjetlost, Sarajevo 1959.
3. Voltaire, *Antirelogiozni spisi*, izd. Svjetlost, Sarajevo 1959.
4. Cuvillier, Armand, *Uvod u sociologiju*, V. Masleša, Sarajevo 1961.
5. Holbach, Paul Dietrich Freiherr, *Razgolíčeno hrišćanstvo ili ispitivanje načela i posljedice hrišćanske religije*, izd. Rad, Beograd 1963.
6. Camus, Albert, *Mit o Sizifu*, izd. V. Masleša, Sarajevo 1961. (drugo izdanje 1987.)
7. Gurvitch, Georges, *Savremeni poziv sociologije*, V. Masleša, Sarajevo 1965.
8. Jodl, Friedrich, *Istorija etike kao filozofske nauke*, sv. I - II, izd. V. Masleša, Sarajevo 1963. (drugo izdanje 1975.)
9. Friedmann, Georges, *Problemi čovjeka u industrijskom mašinizmu*, izd. V. Masleša, Sarajevo 1964.
10. *Pariška komuna: originalni zapisnik 31. sjednice*, izd. Centar za aktualni politički studij, Zagreb 1971.
11. Friedmann-Naville, *Sociologija rada*, preveo zajedno sa Sadedtom Zahirović, izd. V. Masleša, Sarajevo 1972.
12. Levinas, Emmanuel, *Totalitet i beskonačno*, izd. V. Masleša, Sarajevo 1976.
13. Corbin, Henry, *Historija islamske filozofije*, sv. I, izd. V. Masleša, Sarajevo 1977. (drugo izdanje 1987.)
14. Hamidullah, Muhammed, *Muhammed a. s.*, sv. I - II, vlastito izdanje, Zagreb, 1977.

15. Bisio, Bruno, *Psiha i droga*, vlastito izdanje, Zagreb 1977.
16. Hammer, Joseph von, *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, vlastito izdanje, Zagreb 1979.
17. Spengler Oswald, *Propast Zapada*, sv. I - II, Demetra, Zagreb 1977. (prvi svezak) i 1999. (drugi svezak).

ZNANSTVENI I STRUČNI ČLANCI:

1. *Babef-revolucionarni tribun ugnjetavanih*, Pregled 11-12/1953.
2. *Odnos revolucije i prava*, Pregled 3/1954.
3. *Problemi advokature u Platonovim djelima*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu br. 2/1954.
4. *Politične ideje glosatora*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu br. 3/1955.
5. *O kritici marksizma u zapadno-evropskoj literaturi*, Pregled 3/1955.
6. *Društveno-političke ideje velikih srednjovjekovnih jeresi*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu br. 4/1956.
7. *Holbahova misao*, uvod u vlastiti prijevod *Razgolićenog hrišćanstva*.
8. *Religija i politika*, izd. Omladinska riječ 1957.
9. *Društveni značaj pravničkog poziva*, Pregled 1/1957.
10. *Egzistencijalistička perspektiva i metafizika prava*, Pregled 5-6/1957.
11. *Marks o birokratiji*, Pregled 5-6/1957.
12. *Dante vivente*, Pregled 7-8/1957.
13. *Egzistencijalizam u pravu*, Pregled 10/1957.
14. *Lenjin o revoluciji*, Pregled 11-12/1957.
15. *Sociologija i akcija*, Oslobođenje 22. 06. 1958.
16. *Intima i kultura*, Oslobođenje, 12.04; 19.04; 26.04, 1959.
17. *Industrija i kultura*, Izraz 6/1959.
18. *Didro i religija*, uvod za vlastiti prijevod
19. *Moralna težina ateizma*, Odjek 4/1959.
20. *Kultura i tehnika*, Oslobođenje 25.01.1959.
21. *Drama savremene kulture*, Putevi 2/1960.
22. *Kultura i komuna*, Pregled 3/1963.
23. *Problemi nastavnog plana Fakulteta političkih nauka*, Politička misao 1/1964.
24. *Epohalna valencija politike i razvitka političke nauke*, Politička misao 3/1965.

25. Marksov konsept *Državnosti i anarhije* Bakunjin, Pregled 3/1965.
26. *Marks i Bakunjin o Pariškoj komuni*, Pregled 1-2/1966. i 3/1966.
27. *SKJ-moralno politička snaga soc. sistema*, Politička misao 1/1967.
28. *Ljudski svijet demokracije*, Politička misao 4/1967.
29. *Socijalizam kao radnička demokracija*, Pregled 5-6/1968.
30. *Thoma Morus*, Pregled 7-8/1969.
31. *Revolucija i komunizam*, Pregled 11-12/1969.
32. *Aspekti ideologije nove ljevice*, Zbornik Društvo-revolucija-omladina, str. 74-90, Centar za kulturnu djelatnost omladine, Zagreb 1969.
33. *Samoupravljajuća demokracija i politička kultura*, Politička misao 1/1970.
34. *Socijalistička misao i emancipacija žene*, Žena 2/1970.
35. *Opće značajke suvremenosti Lenjinova djela*, Pregled 7-8/1970.
36. *Partija u službi klase*, Naše teme 3/1970.
37. *Globalna strategija savremenog socijalizma i problem nacionalne emancipacije*, Zbornik: *Socijalizam i nacionalno pitanje*, str. 47. 1970., Centar za kulturnu djelatnost omladine, Zagreb 1970.

Vraćanje dostojanstva islamskom nauku

Prvi pogled na djela Nerkeza Smailagića, koja je napisao, preveo ili priredio, s područja islamske leksikologije, kur'anskih studija, filozofije, kulture, civilizacije... čitatelju podaruje dojam veličine i opsežnosti. To pokazuje da se jedna od mnogobrojnih nakana Nerkeza Smailagića u radu na ovim djelima sastojala u vraćanju dostojanstva islamskim studijama kroz obnavljanje ne samo kvalitetnih klasičnih obrazaca u tretmanu islama, nego i posredstvom obnavljanja onog pukog kvantitativnog kad je posrijedi klasična islamska knjiga. Nerkez Smailagić nas je svojim golemim knjigama podsjetio, u vremenima druge polovine XX stoljeća i na ovim prostorima, na strahopoštovanja vrijedne tomove učenih djela islamske klasike, koji su stoljećima uljepšavali svjetske biblioteke. Vraćajući islamskoj knjizi na ovim prostorima dostojanstvo, ne samo učenosti i stručnosti, već i opsežnosti, prinosi Nerkeza Smailagića su doista tako veliki da se nijedan autor s područja islamskih studija na Balkanu i u ovdašnjim jezicima s njime ne može usporediti.

Pogotovu smo dužni odati priznanje podvigu Nerkeza Smailagića i zbog činjenice da je njegov islamološki opus prispio u tjeskobnim vremenima malehnh knjžica, mršavih brošura i stidljivog znanstvenog diskursa o islamu.

Svojom hrestomatijom *Klasična kultura islama* (dva sveska) Nerkez Smailagić je 1973. i 1976. godine bacio rukavicu ne samo našem tadašnjem oskudnom znanstvenom diskursu o islamu, već i izdavačkim angažmanima zvanične Islamske zajednice i ljudi koji su u njoj tada radili.

Nerkez Smailagić se ovom hrestomatijom i potonjim djelima s područja islama legitimirao kao čovjek iznimno snažne erudicije, marljivosti, znanja i upućenosti u savremene istočne i zapadne islamološke trendove.

Islam kao vjera, kultura, civilizacija, povijest, pravo...

Nerkez Smailagić je djelovao u vrijeme utemeljenja i razvijanja odsjeka za "islamske studije" na evropskim i zapadnim univerzitetima. Kao poliglotu, Smailagiću su bili poznati dometi njemačke, francuske, engleske i talijanske orijentalistike. Smailagić je izvrstan poznavalac djela H. A. R. Gibba, I. Goldzihera, L. Gardeta, G. C. Anawatija, E. G. von Grunebauma, L. Massignona, H. Laousta, R. A. Nicholsona, H. Corbina itd. Ali, Smailagić suvereno poznaje i savremene islamske autore: Omara Farukha, M. M. Sharifa, S. H. Nasra, Fazlura Rahmana, M. Siddiqija i druge. U Smailagićevim mnogobrojnim hrestomatijama pomiruju se ultraislamski i evropocentrički stavovi i težnje.

Evropskom izumu tzv. "Islamic Studies" kao univerzitetskom odsjeku u sklopu kojeg je islam dobio svoju akademsku regiju, Smailagić je imao niz zamjerki, prije svega zbog činjenice što je ideologija orijentalizma i evropocentrizma bila u samoj srži projekta ovakvih proučavanja islama.

Nerkez Smailagić nudi svoju vlastitu koncepciju islamskih studija s ciljem predstavljanja islama u njegovoj unutarnjoj originalnosti i jedinstvenosti i vanjskoj mnogodimenzionalnosti. Islam za Nerkeza Smailagića "predstavlja veoma složeni i osebujan splet raznovrsnih aspekata, tvorbi i ostvarenja, da ga je veoma teško podvesti samo pod jedan imenitelj koji bi bio u stanju izraziti, makar i sažeto, sva njegova očitovanja, kao i unutrašnje mogućnosti i intencije. Zato kratke signature, kao što je čisto teologijska, unutar samog islama, da je zadnja objava ili da je, kako se rado iskazivalo u kršćanskim redovima, samo nova kršćanska hereza, odnosno da je, prema srednjovjekovnim piscima, arabizirani judaizam, čak kada bi bile definitivne odrednice, ne predočavaju, najmanje današnjem čitatelju, svu punoću i svojevrsnost islama kao kulturnog sistema."³

³ Nerkez Smailagić, *Klasična kultura Islama*, I, Uvod, Zagreb, 1973., str.17.

Ovo je prolog kojim Smailagić, najavljuje svoje zlata vrijedne tomove o islamu, o “svojevrsnosti islama kao kulturnog sistema”. Usporedimo li tek ovlašno ovaj Smailagićev ulomak, njegov stil, svečanost, dostojanstvo, učenost i šarm..., sa oskudnim stilom islamske brošure toga vremena koji je bio krajnji domet Islamske zajednice u SFR Jugoslaviji, uočavamo da misija Nerkeza Smailagića nije bila za jedno ljeto. Izuzimajući Huseina Đozu, Hilmu Neimarliju i još malobrojne izuzetke, onovremeni diskurs o islamu karakteriziralo je sricanje ubogo uskih i usahljih opetovanja o islamu koje je posvuda doprinosilo tjeskobi, uskogrudosti i zatvaranju u sebe.

Sada se javlja Nerkez Smailagić, koji islam razmatra kroz, kako je volio reći i napisati, “planove” njegove ostvarenosti,⁴ kroz mnogobrojne prizme polivalentnosti i naporednog bujanja teologijskih, kulturnih, civilizacijskih, filozofskih, pravnih, književnih, znanstvenih... rukavaca ove vjere.

Kad je posrijedi islam, Smailagić je svoj *Weltanschauung* iskazao, prije svega, odbijajući redukciju islama na suhoparnu vjeru koja je reducirana na mehaničko deklamiranje kratke tablice njenih temeljnih istina. Za Smailagića “Islam nije samo vjera, nego i stil života, kojim se oblikuje egzistencija, svakidašnjost i ponašanje njegovih pristaša. Ili, drugim riječima, islam nije samo teologijski, nego i kulturni sistem”⁵ Polazeći od ovog određenja islama, odnosno pomjerajući akcent na islam kao živuću kulturu, Nerkez Smailagić je došao do razumijevanja Kur’ana, koji se “ne može razumijevati samo opetovanjem, često mehaničkim, njegovih sureta i ajeta i uz njih vezanih vjerskih stavova ili pouka. Nije dovoljno ni samo navođenje tradicionalnih mišljenja i objašnjenja, pa ni hadiskih sentenci i izreka.”⁶

To za čim teži Smailagić jeste “stvaralačka mogućnost razvoja islama” koja je protivna mehaničkom “održavanju islama na razini velike ali prohujale prošlosti”⁷

Nerkez Smailagić je svojim knjigama u našim ovdašnjim prilikama raskrivao mnoge horizonte razumijevanja islama. Po njemu islam je “značajan

⁴ Vidi, npr. poglavlje “Kur’anski planovi” u hrestomatiji *Uvod u Kur’an* koju je priredio Nerkez Smailagić, Zagreb, 1976., str. xxx.

⁵ *Uvod u Kur’an*, str. III.

⁶ Isto, str. III.

⁷ Isto, str. III.

prilog humanizaciji svijeta”,⁸ islam sadrži koncept “skrbi za siromašne do koncepta ravnopravne zajednice”,⁹ islam je “afirmacija zemaljske egzistencije do metafizičke zapitanosti o svrsi i smislu života”.¹⁰

Smailagić islamske studije u nas utemeljuje na način koji je doličan višestoljetnom živom iskustvu islama u ovom regionu Južne Evrope. Smailagić je imao povjerenja u ovdašnje višestoljetno življenje i potvrđivanje islama koje je i do njega valjano domašilo. K tome, Smailagić svoje islamske studije namjenjuje i muslimanskom i nemuslimanskom čitateljstvu.

U sklopu Smailagićeve hermeneutike islam stanuje i uživa pravo građanstva u vjeri i na njoj utemeljenoj kulturi, u povijesti tokom koje se islam ostvaruje i kao civilizacija, u etici i pravu...

Smailagićeva afirmacija univerzalnosti islama

Nerkez Smailagić u svojim djelima posvećenim islamu posebno afirmira univerzalnost islama. Islam je svjetski fenomen naprosto stoga što je sama svjetska povijest omogućena islamom.

Mnoge su stranice na kojima Smailagić govori o islamu kao “jedinstvenoj civilizaciji”, “jedinstvenoj inspiraciji”, “jedinstvenoj duhovnoj perspektivi”, “jedinstveno orijentiranoj etici”, “jedinstvenom stilu života”.

Nerkez Smailagić po prvi put u nas i u našem jeziku tematizira univerzalne aspekte islama, tvrdeći da je fenomen islama “potvrdio religioznu vjerodostojnost” koja je “apsolutno apsorbirala glavne stvaralačke snage” drevnih civilizacija i kultura onog što se, kako bi kazao Tomas Man, u “dubokom zdencu prošlosti” zove Stari svijet.

Grčka filozofija, babilonska astronomija i matematika, perzijska književnost, indijska samozatajnost, rimsko pravo..., sve je to, tvrdi Nerkez Smailagić, dobilo šansu opstanka u “apsorpcionim snagama islama”.

Našim studentima predstoji proučavanje Smailagićevih teorija o islamu kao “kulturno-tvorački nastrojenoj” duhovnoj perspektivi i kao vjeri koja je bila tolerantna spram, kako on kaže, “sinkretističkih spojeva”. Magija islama, tvrdi Nerkez Smailagić, počiva u tome što se u svakom “sinkretističkom spoju” izražava “originalno” i ne nestaje. Svjetski karakter islamske kulture i

⁸ Isto, str. V.

⁹ Isto, str. V.

¹⁰ Isto, str. V.

civilizacije je, prema Smailagiću, omogućio graditeljski prosperitet, mobilnost i puni procvat ljudi, naroda, dobara, sredstava, ideja, iskustava...¹¹ Ukratko, arhitektonski pejzaš islama iz sebe nije ekskomunicirao nikoga, ni kršćane, ni jevreje, ni mage, ni hinduse, ni budiste... Niti je ekskomunicirao njihova vjerovanja, nazore, filozofije...

Nerkez Smailagić je u svojim studijama i hrestomatijama o klasičnom islamu tragao za odgovorom na pitanje koliko savremeni svijet duguje islamu kao, kako on kaže, "jednoj velikoj kulturi na čijim osnovama su izrasli i žive toliki narodi".

To je bio njegov zahtjev da se traga za sintezom. Ovaj naš skup danas potvrđuje taj Smailagićev zahtjev.

Abstract

The author begins by setting out background information on the life and education of Nerkez Smailagić, with particular reference to his specialist studies in modern political doctrines at the College of Political Studies in Paris and his appointment as lecturer on the History of Political Doctrines at the Faculty of Political Sciences in Zagreb. In addition, the author deals with Smailagić's scientific opus, comprising seven books, seventeen translated works and thirty-seven scholarly and specialist articles. Finally, the paper provides a brief assessment of Nerkez's opus concerning Islam, and his cultural and civilizational works. After a long period of sterile, lifeless presentation of Islam, Smailagić returns with due dignity, in his two-volume anthology *Klasična kultura islama* (Classical Islamic Culture), to Islamic studies and to promoting their universality and multidimensionality.